

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 30, 2020, 2

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 30, 2020, 2

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Alexander Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralčić (HR), Darko Darovec, Goran Filipi (HR), Devan Jagodic (IT), Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povolò (IT), Marijan Premović (ME), Andrej Rahten, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjević, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Urednika/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Gorazd Bajc

**Gostujoča urednica/Editore ospite/
Guest Editor:**

Aniko Noemi Turi

Prevajalci/Traduttori/Translators:

Petra Berlot (it.)

**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Založnika/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*© / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / *Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente*©

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** https://zdjp.si

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 6. 2020.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), Mestna občina Koper

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija *Annales, Series Historia et Sociologia* je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia* è inserita nei seguenti data base / *Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA); Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); Directory of Open Access Journals (DOAJ).

To delo je objavljeno pod licenco / *Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.*

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: https://zdjp.si/it/.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website http://zdjp.si/en/.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

- Pavel Jamnik, Borut Toškan, Matija Križnar, Tjaša Tolar & Bruno Blažina:** Jama Globoška peč, novo paleontološko in paleolitsko najdišče na Kraškem robu – rezultati poskusnega vkopa v plasti 177
La grotta Globoška peč, un nuovo sito paleontologico e paleolitico sul Ciglione carsico – risultati del saggio stratigrafico preliminare
The Globoška peč Cave, a New Paleonthological and Paleolithic Site on the Karst edge – Results of the Experimental Trial Excavation
- Stanko Flego & Lidija Rupel:** I siti romani di Boccadino e Braida (Duino-Aurisina, Trieste): due ricerche di Ludwig Karl Moser ignorate dagli studiosi 201
Roman Sites Boccadino and Braida (Duino-Aurisina, Trieste): Two Researches of Ludwig Karl Moser Ignored by Academics
Antični najdišči Bokadin in Brajde (Devin-Nabrežina, Trst): dve spregledani raziskavi Ludwiga Karla Moserja
- Ladislav Placer:** Kulturno in zgodovinsko sporočilo Milanje (Slovenija) 215
Messaggio culturale e storico di Milanja (Slovenia)
Cultural and Historical Significance of the Milanja (Slovenia)
- Jurij Selan:** Kako govori likovni jezik? Analiza položajev in smeri v likovnih delih iz zbirke Narodne galerije Slovenije 235
Come parla il linguaggio dell'arte? Analisi delle posizioni e direzioni nelle opere d'arte della Galleria Nazionale Slovena
How does the Language of Visual Art Speak? Analysis of Positions and Directions in Artworks of the National Gallery of Slovenia
- Zoran Vaupot:** Foreign Direct Investments, Cultural Heritage and Public-Private Partnership: A better Approach for Investors? 261
Investimenti diretti esteri, patrimonio culturale e partenariato pubblico-privato: un approccio migliore per gli investitori? Tuje neposredne naložbe, kulturna dediščina in javno-zasebno partnerstvo: boljši pristop za vlagatelje?
- Daniela Angelina Jelinčič & Sanja Tišma:** Ex-Ante Evaluation of Heritage Management Plans: Prerequisite for Achieving Sustainability 275
Valutazione ex ante dei piani di gestione del patrimonio: prerequisiti della sostenibilità
Ex-ante vrednotenje načrtov upravljanja dediščine: predpogoj za doseganje trajnosti

Jasna Fakin Bajec: An Integrated Approach to the Revitalization, Safeguarding and Management of Cultural Heritage: How to Establish a Durable and Active Local Group of Stakeholders 285	Veselin Mićanović, Nada Šakotić & Dijana Vučković: Utemeljenje i razvitak osnovnog školstva i obrazovanja učitelja u Crnoj gori od početka XIX. stoljeća do 1916. godine 313
<i>Un approccio integrato alla rivitalizzazione, alla salvaguardia e alla gestione del patrimonio culturale: come creare una comunità locale permanente e attiva?</i>	<i>Fondazione e sviluppo dell'istruzione elementare e della formazione dei maestri in Montenegro dall'inizio del XIX secolo al 1916</i>
<i>Celostni pristop k revitalizaciji, varovanju in upravljanju kulturne dediščine: kako ustvariti trajno in aktivno lokalno skupnost?</i>	<i>Začetki in razvoj osnovnega šolstva in izobraževanja osnovnošolskih učiteljev v Črni gori od začetka 19. stoletja do leta 1916</i>
Borbála Gondos & Gábor Wirth: The Role of Nádasdy Castle in Tourism of Sárvár – the Appearance of Disabled People in Cultural Tourism 301	Petr Scholz: Development of Football Fandom after 1989: Evidence from Czechia 323
<i>Il ruolo del castello di Nádasdy nel turismo di Sárvár – l'aspetto dei disabili nel turismo culturale</i>	<i>Sviluppo della tifoseria calcistica dopo il 1989: l'esempio della Cechia</i>
<i>Vloga Nadasdijskega gradu v turizmu mesta Sárvár – vidik oseb s posebnimi potrebami v kulturnem turizmu</i>	<i>Razvoj nogometnega navijaštva po letu 1989: primer Češke</i>
	Kazalo k slikam na ovitku 342
	Indice delle foto di copertina 342
	Index to images on the cover 342

KULTURNO IN ZGODOVINSKO SPOROČILO MILANJE (SLOVENIJA)

Ladislav PLACER
Pod akacijami 13, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: ladislav.placer@telemach.net

IZVLEČEK

V članku je obravnavana povezava med geomorfološko podobo fosilnega rotacijskega plazu nad Ilirsko Bistrico in dojemanjem mitične pokrajine kot so jo občutili Slovani. Ti so polkrožno obliko slemena, ki je nastala iz odlo-mnega roba plazu, simbolno vzporejali s polmesecem. Tu ležijo vrhovi, ki imajo mitična imena in mitični prizvok: Milanka, Mala Milanja, Velika Milanja, Devin in hrbet Volovja reber. Osrednje mesto pripada Veliki Milanji, ki simbolizira boginjo Mokoš. Njenemu čaščenju je posvečen obredni poligon. V bližini sta naselji Knežak in Zemon (Gornji in Spodnji), kar pomeni, da je bil obredni poligon sestavni del središča slovanske zgodnj srednjeveške kneževine. Morda spadajo sem tudi Koseze.

Ključne besede: geomorfologija, slovanska mitična pokrajina, čaščenje Mokoši, slovanska plemenska skupnost, versko in upravno središče kneževine, zaledje Istre, Ilirska Bistrica

MESSAGGIO CULTURALE E STORICO DI MILANJA (SLOVENIA)

SINTESI

L'articolo tratta la correlazione tra il carattere geomorfologico della frana fossile rotazionale sopra Ilirska Bistrica, larga 5 chilometri, e la percezione del paesaggio mitologico vissuta dagli Slavi. Questi, infatti, usavano collegare simbolicamente la forma semicircolare del costone, formatasi dal coronamento della frana, con la mezzaluna. Qui si trovano cime dai nomi e dalle connotazioni mitiche: Milanka, Mala Milanja, Velika Milanja, Devin ed anche il costone Volovja reber. Velika Milanja occupa un ruolo centrale, simboleggiando la dea Mokoš. Il poligono dei rituali è dedicato proprio al suo culto. Nelle vicinanze vi sono gli abitati di Knežak e Zemon (Gornji e Spodnji), il che significa che il poligono dei rituali era parte integrante del centro del principato slavo nell'Alto medioevo.

Parole chiave: geomorfologia, paesaggio mitologico slavo, culto della dea Mokoš, comunità tribale degli Slavi, centro religioso e amministrativo del principato, entroterra dell'Istria, Ilirska Bistrica

PLAZ

Leta 2010 je bil odkrit ilirskobistriški fosilni plaz (Placer & Jamšek, 2011), ki spada v svetovnem merilu med večje rotacijske plazove, širok je 5 km, dolg 5,5 do 6 km, njegova površina znaša okoli 20 km². Geomorfološka podoba plazu je izjemna, saj je kljub domnevni starosti dveh milijonov let ohranjen skoraj v celoti; vidni so polkrožni odlomni rob, polkrožna strmina, polkrožni robni jarek, povratno pobočje in značilna noga plazu z razširjenim čelom, na kateri stojita Ilirska Bistrica in vaško naselje Jasen. Večjo spremembo sta zaradi gravitacijskega rušenja po odlomnih razpokah in zaradi periglacialnih procesov doživela le odlomni rob in odlomna strmina, njen

strmi vpadni kot se je zmanjšal in nastalo je sleme polkrožne oblike s pripadajočim polkrožnim pobočjem. Tega na sredini prekinja manjši plaz, ki je nastal pozneje. Grafična podoba pravičnega rotacijskega plazu je prikazana na sl. 1, širše območje ilirskobistriškega plazu pa na sl. 2 in sl. 3. Na sl. 2 so v okvirčkih tisti vrhovi, ki so obravnavani v članku.

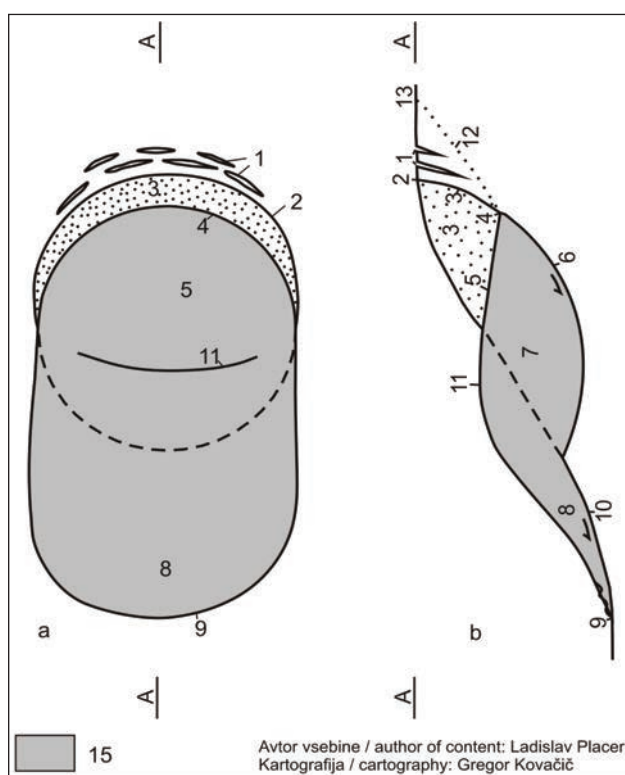
Plaz je nastal na izpostavljenem naravnem robu med Snežniškim hribovjem in dvema reliefno nižjima stopnjama; kraškim svetom presihajočih jezer Zgornje Pivke in erozijsko dolino Reke. V nogi plazu je kraški izvir Bistrica in še nekaj manjših, ki so nastali po sprožitvi plazu, prej so te vode večinoma odtekale v porečje Pivke.

TOPONIMI

Po Atlasu Slovenije (sl. 2) se nahajata na območju plazu in v njegovem širšem zaledju dva vrhova po imenu Devin, Devin nad Koritnicami (1028 m) in Devin nad Škriljem (1088 m) ter dva vrhova s slovanskima ženskima imenoma, Milanka (948 m) in Velika Milanja (1099 m). Devin je brez dvoma del slovanske mitične pokrajine, enako domnevamo za Milanjo in Milanko, čeprav sta novost v slovanski mitični toponomastiki.

Ker gre za vsebino tega članka pomembno vprašanje, si oglejmo katastrski zemljevid Habsburške monarhije za k. o. Koritnice (Koritence), Ilirska Bistrica (Feistritz) in Vrbovo (Werbou) iz let 1823, 1824 (Habsburg Empire – Cadastral Maps (XIX. century)), ki je temeljni kartografski in topografski dokument. Tu je mitična toponomastika nekoliko drugačna. Zaradi preglednosti so podatki preneseni na topografsko osnovo Atlasa Slovenije (sl. 4). Vrh »Milonza« (Milanka) je lociran na koti 92 m nad Naričami pri Šembijah, vrh »mali Milonia« (Mala Milanja) na koti 983 m, sledi ledina »olouje Rebar« (Volovja reber) in nato ledina »velki Millone« (Velika Milanja) na območju vrha Velika Milanja (1099 m). Devini so trije, vrh »Devin« nad Koritnicami (Devin, 1028 m), vrh »Divin« pod Lunjevico (Devin, 957 m) in ledina »Na divin« nad Škriljem (Na Devinu) na mestu Devina (1088 m). Nad naseljem Vrbovo se na zgornjem robu strmega pobočja imenovanega Reber, nahaja piramidasta stena »Baba«. Njen vrh je na višini okoli 790 m.

Do razpada Habsburške monarhije so bile opravljene tri kartografske izmere (Mapire – Historical Maps), prva v letih 1763 – 1787, Notranja Avstrija 1784 – 1785 (Habsburg Empire – First Military Survey (1763 – 1787)), druga v letih 1806 – 1869, Ilirija 1829 – 1835 (Habsburg Empire – Second Military Survey (1829 – 1835)) in tretja v letih 1869 – 1887 (Habsburg Empire – Third Military Survey (1868 – 1887)), ko sta bili izdelani dve različici, v merilu 1:25.000 in 1:75.000. Slednja je bila bistveno dopolnjena.

Slika 1: Skica pravičnega rotacijskega plazu: a – Tloris; b – Prerez (Legenda: 1. odlomne razpoke, 2. odlomni rob, 3. polkrožna strmina, 4. robni jarek (robna kotanja), 5. povratno pobočje, 6. odlomna ploskev, 7. telo plazu, 8. noga plazu, 9. čelo plazu, 10. ločilna ploskev, 11. pregib, 12. sedanje pobočje, 13. sedanje sleme, 14. mlajši plaz, 15. zdrsela kamninska masa).

Image 1: Sketch of the proper rotated landslide: a – Plan, b – Section (Legend: 1. crown cracks, 2. crown, 3. semicircular scarp, 4. margin trough, 5. reverse surface, 6. surface of rupture, 7. main body, 8. foot, 9. toe, 10. surface of separation, 11. bend, 12. current slope, 13. current ridge 14. younger landslide, 15. slipped rock mass).

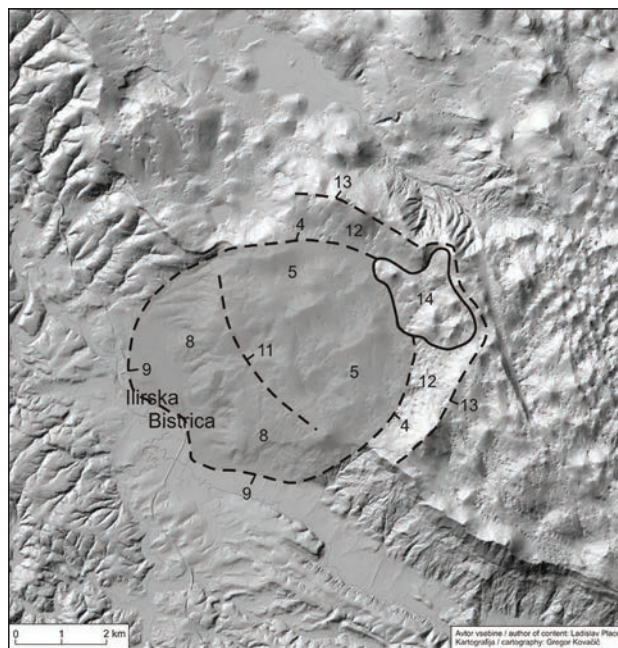

Slika 2: Zemljevid območja ilirskobistriškega fosilnega plazju (Topografska osnova Geopedia, Slovenija).
Image 2: Geographical map of the Ilirska Bistrica fossil landslide area (Topographic basis Geopedia, Slovenija).

Na zemljevidu prve izmere sta zabeležena »B. Divin« in »Veliki Kamen«. Vrhovi so označeni z okrajšavo B. (Berg), torej Berg Divin, Veliki Kamen te oznake nima, zato ne predstavlja vrha temveč skalni monolit na pobočju Velike Milanje, kateremu danes mlajši domačini pravijo Zob, starejši pa preprosto Kamen ali Milanjska skala. Prva izmera nima višinskih kot. Lokacija »B. Divin« je identična z lokacijo »Na divin« v katastru.

Na zemljevidu druge izmere so zabeleženi vrh »Milanza« (Milanka), »Milonia« kot območje (Milanja) in vrh »Milonia« (Milanja). Vsi vrhovi so brez nadmorskih višin. »Milanza« je locirana severno od vrha »Teschiak« (Tuščak, 802 m) in je identična z vrhom »Milonza« v katastru. »Grabrutz« (Gabrovec) je lociran napačno.

Na zemljevidu tretje izmere so vrhovi označeni z znakom za koto, tu so »Milanza« (Milanka) na koti 983, »Milonia« (Milanja) na koti 1098, »Ml. Dewin« (Mali Devin) na koti 1032 in »Vk. Dewin« (Veliki Devin) na koti 1104. Na mestu Velikega Devina je v katastru in v Atlasu Slovenije Štanga (1101 m). Tam kjer je v katastru »Milonza« je tu kota 791, kjer je lokacija »Na divin« stoji kota 1094. Delitev na Mali in Veliki Devin je posebnost tretje izmere, posebnost je tudi enačenje Štange z Velikim Devinom. Ker gre za izstopajočo izjemo je podatek nezanesljiv. Za potrditve verodostojnosti tega podatka bi potrebovali še eden, s karto tretje izmere nepovezan vir.

Slika 3: Digitalni model reliefa območja plazju (Digitalna osnova Geopedia, Slovenija) (legenda na sliki 1).
Image 3: DMR of the landslide area (Digital background Geopedia, Slovenija) (Legend on Image 1).

Lega Milanke na koti 948 v Atlasu Slovenije, ni zabeležena ne v katastru ne v historičnih zemljevidih. Očitno gre za napako.

Omemba Velike Milanje in Male Milanje v katastru, daje odgovor na vprašanje, zakaj domačini območju Male Milanje in Velike Milanje med katerima je Volovja reber, pravijo Milanja. Milanka leži v katastru in v drugi izmeri izven Milanje.

V nadaljnjem besedilu članka so uporabljani toponimi kot so zabeleženi v katastru (sl. 4): **Milanka** (792 m) (kataster, druga izmeta); **Mala Milanja** (983 m) (kataster, tretja izmera kot Milanka); **Velika Milanja** (1099 m) (kataster, druga izmera kot Milanja, tretja izmera kot Milanja); **Devin nad Koritnicami** (1028 m) (kataster, tretja izmera kot Mali Devin); **Devin nad Škriljem** (1088 m) (prva izmera, kataster); **Devin pod Lunjevico** (957 m) (kataster); **Volovja reber** (kataster, druga izmera kot Milanja); piramidasta stena **Baba** (kataster). Skalni monolit **Zob** ali **Kamen** je bil zabeležen le v prvi izmeri, ker ni znakov, da bi imel status mitičnega objekta, v nadaljnji razpravi ni več omenjen.

Milanka, Mala Milanja, Volovja reber, Velika Milanja, Devin nad Škriljem in Baba ležijo neposredno na polkrožnem slemenu velikega fosilnega plazju. Devin pod Lunjevico leži sredi polkrožnega pobočja, zato je v širšem smislu tudi del polkrožne kulise. Izven plazju leži le Devin nad Koritnicami.

Polkrožno sleme je bilo kartografsko primerno prikazano že na zemljevidu druge izmere.

Slika 4: Toponimi po Habsburg Empire – Cadastral Maps (XIX. century) 1823, 1824. Topografska osnova Geopedia, Slovenija (Milonza = Milanka (792 m), mali Milonia = Mala Milanja (983 m), olouje Rebar = ledina Volovja reber, velki Millone = ledina Velika Milanja, Devin = Devin (1028 m), Na divin = Devin (1088 m), Divin = Devin (957 m), Baba = piramidalna stena).
Image 4: Habsburg Empire – Cadastral Maps (XIX. century) 1823, 1824. Topographic basis Geopedia, Slovenija (Milonza = Milanka (792 m), mali Milonia = Mala Milanja (983 m), olouje Rebar = area Volovja reber, velki Millone = area Velika Milanja, Devin = Devin (1028 m), Na divin = Devin (1088 m), Divin = Devin (957 m), Baba = pyramid rock wall).

Izgleda, da so se kartografi vojaških zemljevidov Habsburške monarhije druge in tretje izmere, pri toponimih bolj naslanjali na priložnostne krajevne informatorje kot na kataster. Če jemljemo kataster kot najbolj zanesljivi vir, je brez napake le karta prve izmere, ki je edina nastala pred katastrom. V Atlasu Slovenije je napačno locirana Milanka, ni Male Milanje, ni Devina pod Lunjevico in ni Babe. Slednje še danes poznajo prebivalci v naseljih pod Rebrijo.

DEVIN

Nekateri vrhovi, ki imajo z ene strani položen dostop, na drugi strani pa prepadno steno ali strmo pobočje, nosijo ponekod v slovanskem svetu geografsko ime Devin. Pogled z njihovega vrha je v smeri prepadnega ali strmega pobočja odprt v širino in globino. Vrhov s tem imenom in omenjenimi značilnostmi je v Sloveniji več,

Slika 5: Vrh Devin z ekstremno geomorfologijo, na katerem je stari grad Devin in prepadna stena. Poleg je naselje Devin pri Trstu (Wikimedia Commons).

Image 5: Devin and its extreme geomorphology, with Devin Castle (Castello di Duino) standing on top and a precipitous slope facing the sea. Below the peak is Duino (Devin), a small town near Trieste (Trst) (Wikimedia Commons).

poleg obravnavanih treh sta v Atlasu Slovenije še Devin z dvema vrhovoma (792 m in 787 m) nad Starim trgom, ki ima na eni strani bolj strmo pobočje in Devinski hrib (853 m) nad Vipavo s prepadno steno. Poleg teh omenja Šmitek (2004) še Devin nad Knežo v Baški grapi. Če bi pregledali vse liste treh izmer in franciscejski kataster bi morda našli še kakšnega. V kraju Devin pri Trstu je mogočna prepadna stena nad morjem na kateri so ruševine starega gradu (sl. 5), ki je zelo podobna steni nad sotočjem Morave in Donave pri Bratislavi. Na tej so tudi ruševine starega gradu, pod gradom pa naselje Devin (sl. 6). Mogočna podoba teh dveh Devinov je izstopajoča. Na Slovenskem ni legend, ki bi vključevale vzpetine z imenom Devin. Podobno geomorfologijo imajo toponimi z imenom Devin skok, razlika pa je v tem, da se je o Devinih skokih ohranilo precej legend, ki vpletajo časovno bližje motive o devinem skoku v pomenu skoka dekleta. Enotne razlage o pomenu Devina in Devinega

skoka ni. O tem piše Šmitek (2004), medtem ko Ovsec (1991) Devina in Devinega skoka ne omenja.

Tako značilna vrhova kot sta Devina pri Trstu in Bratislavi, nista ostala neopažena pri vseh čistilnih naravnih kultov, ki so tu živeli pred Slovani. Ostaja pa dejstvo, da je ime Devin prišlo k nam s Slovani in da so Slovani podedovana in nova kulturna mesta poimenovali Devin. Zato legende s tržaškega in bratslavskega Devina ne morejo biti vodilo za reševanje pomena Devinov, toda vsi kažejo na veliko verjetnost domneve, ki jo je podal Václav Tille (Šmitek, 2004), »da je bil Devin kraj čaščenja naravnih kultov«.

Od treh Devinov na območju ilirskobistriškega plazu in okolice (sl. 4), po prepadni steni in položnem pobočju, ustreza le Devin nad Koritnicami – Devin 1 (sl. 7, sl. 8), medtem ko sta Devin nad Škriljem – Devin 2 (sl. 9) in Devin pod Lunjevico – Devin 3 (sl. 10) manj izrazita. Vsi trije pa kraljujejo nad nižjim svetom, ki leži pod prepa-

Slika 6: Vrh Devín z ekstremno geomorfologijo, na katerem je stari grad Devín in prepadna stena ob sotočju Morave in Donave pri Bratislavi. Poleg je naselje Devín (Foto: Vladimír Ješko, Pixabay).

Image 6: Devín and its extreme geomorphology, with Devín Castle (Devínsky hrad) standing on top and a precipitous slope facing the confluence of the Rivers Morava and Danube. Below the peak is Devín, a small town near Bratislava (Photo: Vladimír Ješko, Pixabay).

dno steno ali bolj strmim pobočjem; Devín 1 okoli 200 do 300 m nad hudourniško dolino Jamce, Devín 2 okoli 300 m nad polkrožnim robnim jarkom velikega plazu, Devín 3 pa okoli 200 m nad istim jarkom. Skupina treh Devínov ali treh obrednih mest, tako blizu skupaj kot se nahaja na širšem območju Milanje, je po doslej znanih podatkih osamljen primer v slovanskem svetu.

Izgleda, da se duhovni pomen Devínov razkriva na daljinskem posnetku Devína 1 nad Koritnicami (sl. 8), kot ga je videti s ceste od Knežaka proti Koritnicam. Njegovo skrivnostno moč izžareva igra svetlobe in senc, ki jo je mogoče doživeti le v določenih trenutkih dneva in leta.

MITIČNA POKRAJINA

V tem poglavju so podani geometrijski in astronomski vidiki slovanske mitične pokrajine na širšem območju Milanje, medtem ko sta njena religijska ideja in zgodovinski pomen le grobo nakazana.

Iz vsega kar sledi v naslednjih odstavkih je očitno, da je pozornost slovanskih častilcev naravnih kultov pritegnilo polkrožno sleme s polkrožnim pobočjem. Na

to je moč sklepati zato, ker so tu poiskali in poimenovali vrhove Milanka, Mala in Velika Milanja ter Devín 2 in Devín 3. Če se osredotočimo le na tiste vrhove, ki jih je mogoče povezati z obrednimi koti, izstopijo Mala in Velika Milanja ter Devín 2, ki tvorijo povezani z daljicami skoraj enakokrak trikotnik. Skoraj enak enakokrak trikotnik dobimo tudi, če povežemo Devín 2, Veliko Milanjo in Devín 1 izven polkrožnega slemena. Oba trikotnika se stikata v daljici Devín 2 – Velika Milanja (sl. 11). Natančna izmera kotov bi bila mogoča le na terenu, za naš namen je bil uporabljen Državni temeljni geodetski načrt (1:5.000 in 1:10.000). Meritev je bila opravljena s šolskim kotomerom; velikosti obeh priležnih simetričnih kotov v prvem trikotniku znašata 25° in 25° , v drugem trikotniku 23° in $22,5^\circ$. Nobeden ne presega meje tolerance obrednega kota $23,5^\circ \pm 1,5^\circ$ ($22^\circ - 25^\circ$). Vsi koti so preverjeni na terenu s kompasom. Velika Milanja leži v vrhu obeh skoraj enakih enakokrakih trikotnikov.

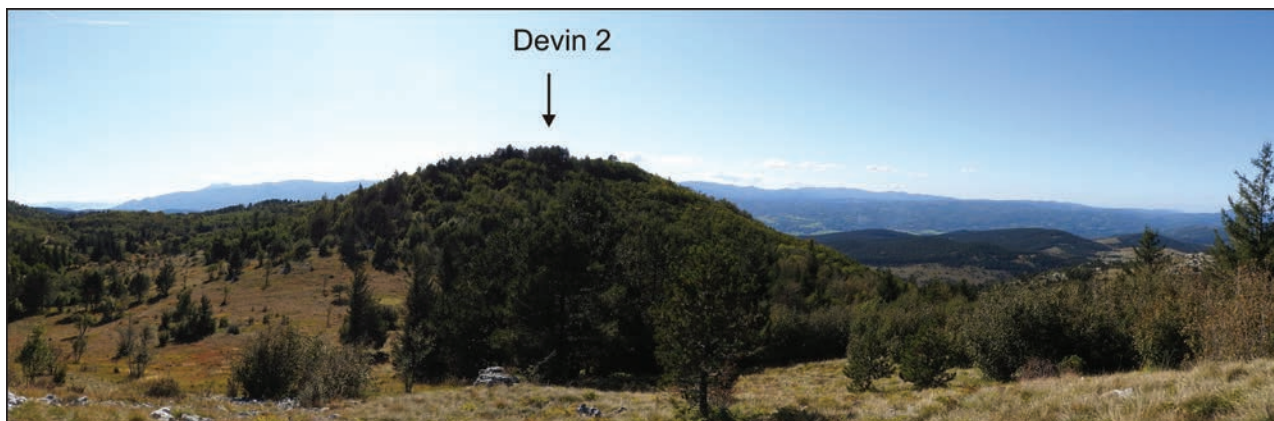
V nadaljnjem besedilu sta besedni zvezi »skoraj enakokrak« in »skoraj enak« izpuščeni in nadomeščeni z enakokrak in enak. Za obrednike je bil pomen natančnosti relativen, na njihov občutek za resničnost kaže ugotovljena toleranca obrednega kota.

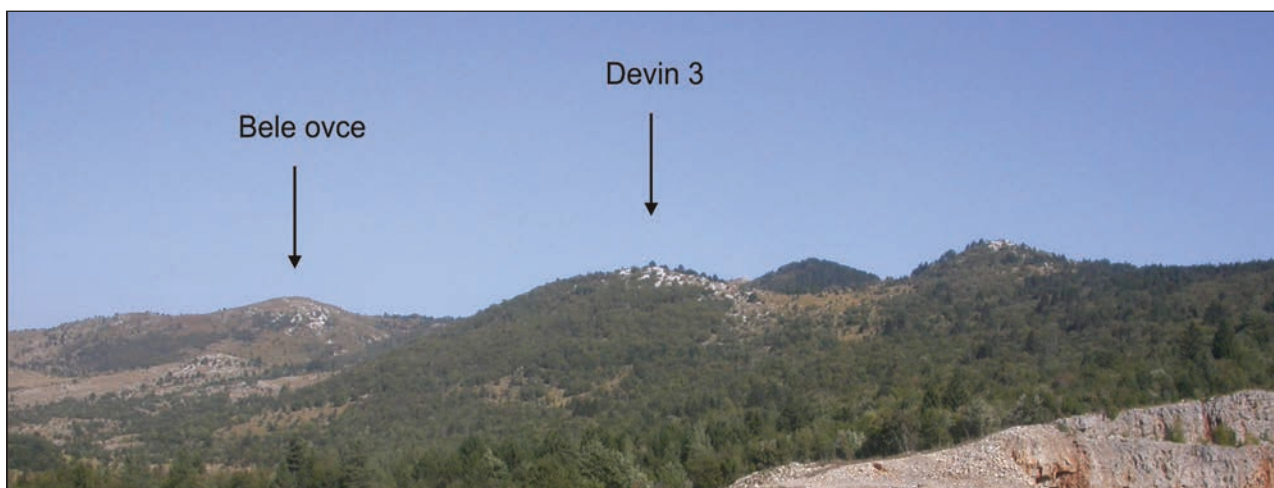
*Slika 7: Devin 1. Vrh ima značilno obliko, položno in nasproti ležeče prepadno pobočje (Foto: Ladislav Placer).
Image 7: Devin 1. The peak has a form characteristic of a »Devin«, with a gentle slope on one side and a precipice on the other (Photo: Ladislav Placer).*

*Slika 8: Skrivnostni mizasti plato z vrhom Devin 1. Pogled s ceste Knežak – Koritnice. Približan posnetek (Foto: Ladislav Placer).
Image 8: Mysterious plateau with Devin 1. View from the road Knežak – Koritnice. Close-up view (Photo: Ladislav Placer).*

Slika 9: Devin 2. Vrh ima neizrazito obliko. Pogled s sosednjega vrha na severovzhodu (Foto: Gregor Kovačič).
Image 9: Devin 2. The peak has a form uncharacteristic of a »Devin«. View from the neighbouring to the northeast (Photo: Gregor Kovačič).

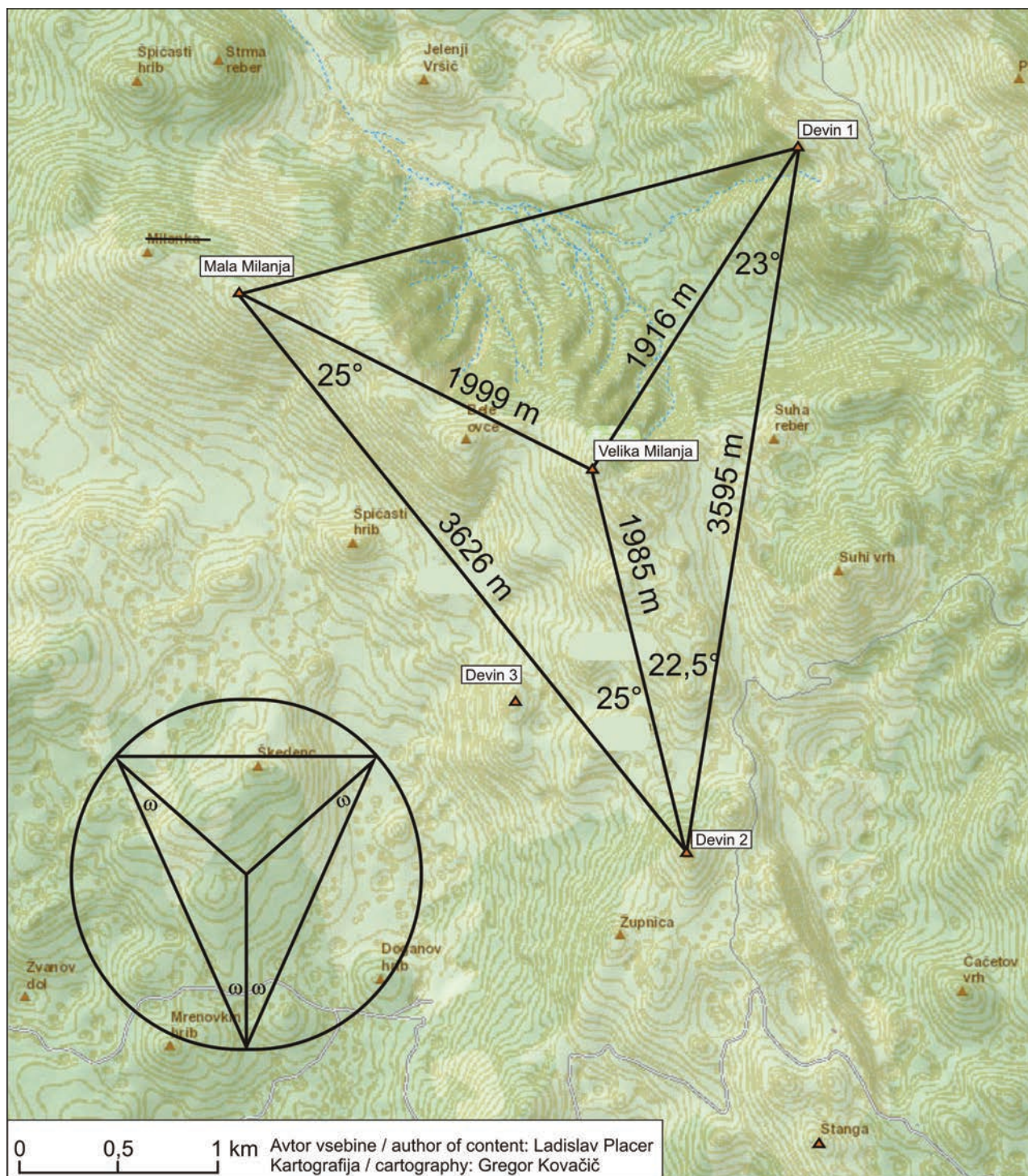
Slika 10: Devin 3. Vrh ima neizrazito obliko. Pogled z juga (Foto: Ladislav Placer).
Image 10: Devin 3. The peak has a form uncharacteristic of a »Devin«. View from the south (Photo: Ladislav Placer).

Obredni kot je »navidezna razlika med višino opoldanskega sonca v času enakonočja in obeh sončnih obratov. Ta razlika nastane, ker zemeljska os ni pravokotna na ravnino svoje krožnice okoli Sonca, ampak je za omenjeni kot nagnjena« (Pleterski, 2002). Predhodno o tem Pleterski (1996). Izmerjeni nagib Zemljine osi nasproti ekliptiki znaša danes $23^{\circ} 26' 21,44''$, na sl. 11 je ta kot označen z ω .

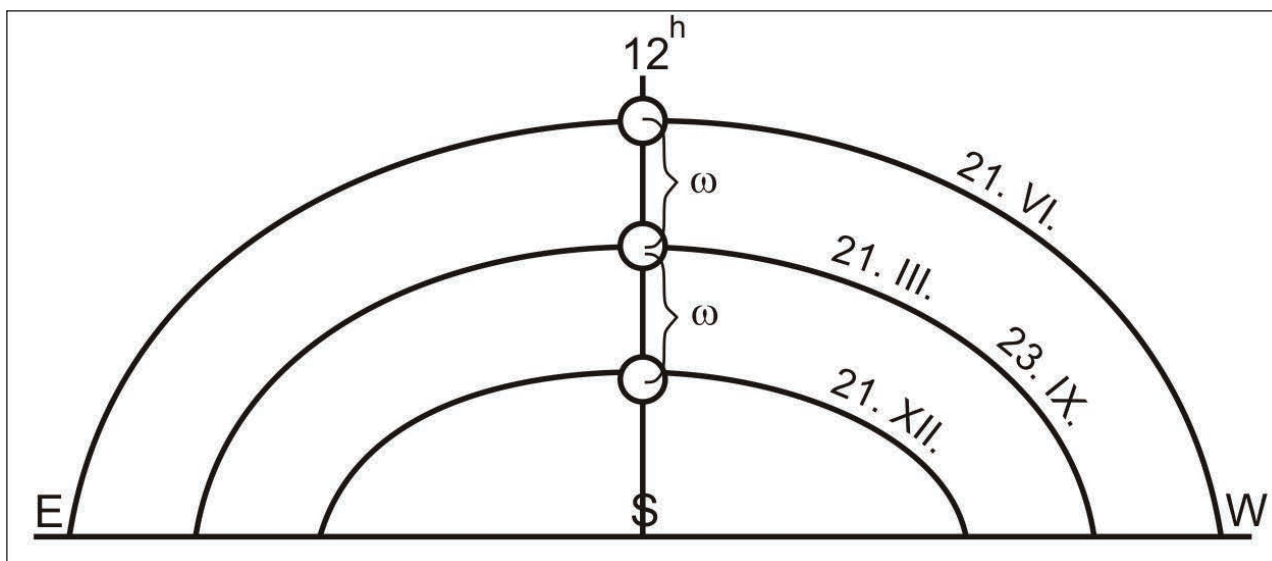
Devin 2 leži v vrhu velikega enakokrakega trikotnika Devin 2 – Mala Milanja – Devin 1, katerega kraka sta hkrati tudi osnovni stranici obeh manjših zrcalno simetričnih enakokrakih trikotnikov. Velikost kota v vrhu velikega enakokrakega trikotnika je vsota dveh obrednih kotov $25^{\circ} + 22,5^{\circ}$, njegova simetrala pa poteka preko Velike Milanje. Ker so stranice obeh zrcalnih enakokrakih trikotnikov enake, imajo kraki dolžino polmera očrtanega kroga v katerega središču

je Velika Milanja. Veliki enakokraki trikotnik je torej v matematičnem smislu včrtani obodni trikotnik, oba manjša zrcalno simetrična trikotnika pa včrtana središčna trikotnika. Dejanske dolžine krakov od Velike Milanje navzven znašajo po aplikaciji za merjenje dolžin (Atlas okolja, povprečje treh meritev), okoli 1916 m (Devin 1), 1999 m (Mala Milanja) in 1985 m (Devin 2). Razlika med najdaljšim in najkrajšim znaša okoli 4%. Dolžina obeh krakov obodnega enakokrakega trikotnika ali osnovnic obeh enakokrakih središčnih trikotnikov, znaša okoli 3.595 m in 3.626 m. Razlikujeta se torej za okoli 0,8 %.

Vsota dveh obrednih kotov je razlika navideznih kotov višine opoldanskega Sonca med obema sončevima obratoma (sl. 12). V primeru obrednih kotov $25^{\circ} + 22,5^{\circ}$ na Devinu 2, ima Velika Milanja simbolno lego spomladanskega in jesenskega enakonočja.

Slika 11: Obredni poligon Milanje: včrtani obodni enakokrak trikotnik Devin 2 – Mala Milanja – Devin 1, dva enaka središčna enakokraka trikotnika Devin 2 – Devin 1 – Velika Milanja in Devin 2 – Mala Milanja – Velika Milanja (Topografska osnova Atlas okolja, Slovenija) (Legenda: ω – nagib Zemljine osi nasproti ekliptiki $23^{\circ} 26' 21,44''$ (zaokroženo $23,5^{\circ}$); 25° , 25° , 23° in $22,5^{\circ}$ – obredni koti v mejah tolerance $23,5^{\circ} \pm 1,5^{\circ}$).
Image 11: The Milanje ritual polygon: inscribed outer isosceles triangle of Devin 2 – Mala Milanja – Devin 1, two equal inner isosceles triangles of Devin 2 – Devin 1 – Velika Milanja and Devin 2 – Mala Milanja – Velika Milanja (Topographic basis Atlas okolja, Slovenija) (Legend: ω – Earth's axial tilt opposite the ecliptic of $23^{\circ} 26' 21,44''$ (rounded $23,5^{\circ}$); 25° , 25° , 23° and $22,5^{\circ}$ – ritual angles within tolerance limits $23,5^{\circ} \pm 1,5^{\circ}$).

Slika 12: Skica navideznega potovanja sonca. Poletni in zimski obrat 21. VI. in 21. XII., pomladno in jesensko enakonočje 21. III. in 23. IX. (Legenda: $\omega = 23^\circ 26' 21,44''$ (zaokroženo $23,5^\circ$)).

Image 12: Sketch of virtual sun travel. Summer and winter plant 21. VI. and 21. XII., spring and autumn equinox 21. III. and 23. IX. (Legend: $\omega = 23^\circ 26' 21,44''$ (rounded $23,5^\circ$)).

Pogled z Devina 1, ki leži izven polkrožnega slemena, na Devin 2 je »skrivnost«, saj je viden samo njegov vrh nad sedlom med Suhim vrhom in Veliko Milanjo (sl. 13a, sl. 13b). Božansko moč simetrije geometrijskih likov povečuje dejstvo, da je Devin 2 edini vrh polkrožnega slemena jugozahodno od mlajšega plazu, ki ga je mogoče videti z Devina 1. Vrhovi Bele ovce, Velika Milanja, kota 1060 in kota 1055 ležijo severozahodno od mlajšega plazu. Pogled iz Devina 2 na Devin 1 danes preprečujejo krošnje dreves na Devinu 2.

Pred seboj imamo torej prostorski ideogram iz enakokrakih trikotnikov, ki ga delovno imenujemo *obredni poligon Milanje* (sl. 11). V njem so štiri enakokraki trikotniki, štiri obredni koti in dva Devina.

Vse kaže, da je obredni poligon Milanje nastal iz enakokrakega trikotnika Mala Milanja – Devin 2 – Velika Milanja na polkrožnem slemenu, ki predstavlja v mitični pokrajini neobičajno geomorfološko obliko. V primerjavi z objekti iz razprave *Kulturni genom* (Pleterski, 2014), ki prinaša vpogled v slovanske arheološke in mitološke strukture, gre v tem primeru za izjemno geomorfološko strukturo. Ta je v podobi običajnih geomorfoloških oblik, kot so npr. vrhovi, sotočja in drugo, prisotna povsod, v podobi polkrožnega slemena s polkrožnim pobočjem pa je gotovo izjema.

Milanka leži izven obrednega poligona Milanje, enako Devin 3, vendar sta brez dvoma del te skupine mitičnih objektov. Drugače je z Babo, ki je nasledek predrimskih kultov (Hrobat Virloget, 2012, 2014), vendar so jo očitno vključili v mitično pokrajino Mila-

nje, ker leži v podaljšku polkrožnega slemena. Njeno odstopanje od ostalih mitičnih objektov močno poudarja okoli dvajset metrov visoka piramidasta stena v simbolni podobi žene, ki dominira nad dolino Reke (sl. 14a). Njen vrh ali »glava«, je dostopen z gornje strani, kjer je viden kot pol tretji meter visok monolit (sl. 14b). Železni križ na vrhu Babe je verjetno urok proti njeni zli naravi. Milanka in Baba ležita na nasprotnih koncih polkrožnega slemena, kar jima daje podoben geomorfološki status.

Milanka je slovansko žensko osebno ime, ki pri Slovencih danes ni pogosto, najdemo pa ga pri vseh slovanskih narodih. Milanja se kot žensko ime uporablja zelo redko, v redkih primerih tudi kot priimek. Razen v obravnavanem primeru nisem v literaturi nikjer našel vrhov s tema imenoma. V doslej objavljenem slovenskem ljudskem izročilu ni sledu o Milanki ali Milanji (Kelemina, 1997), o tem ne vedo ničesar prebivalci vasi okoli Milanje. Nisem raziskal ali ta dvojica nastopa v ljudskem izročilu drugih slovanskih narodov.

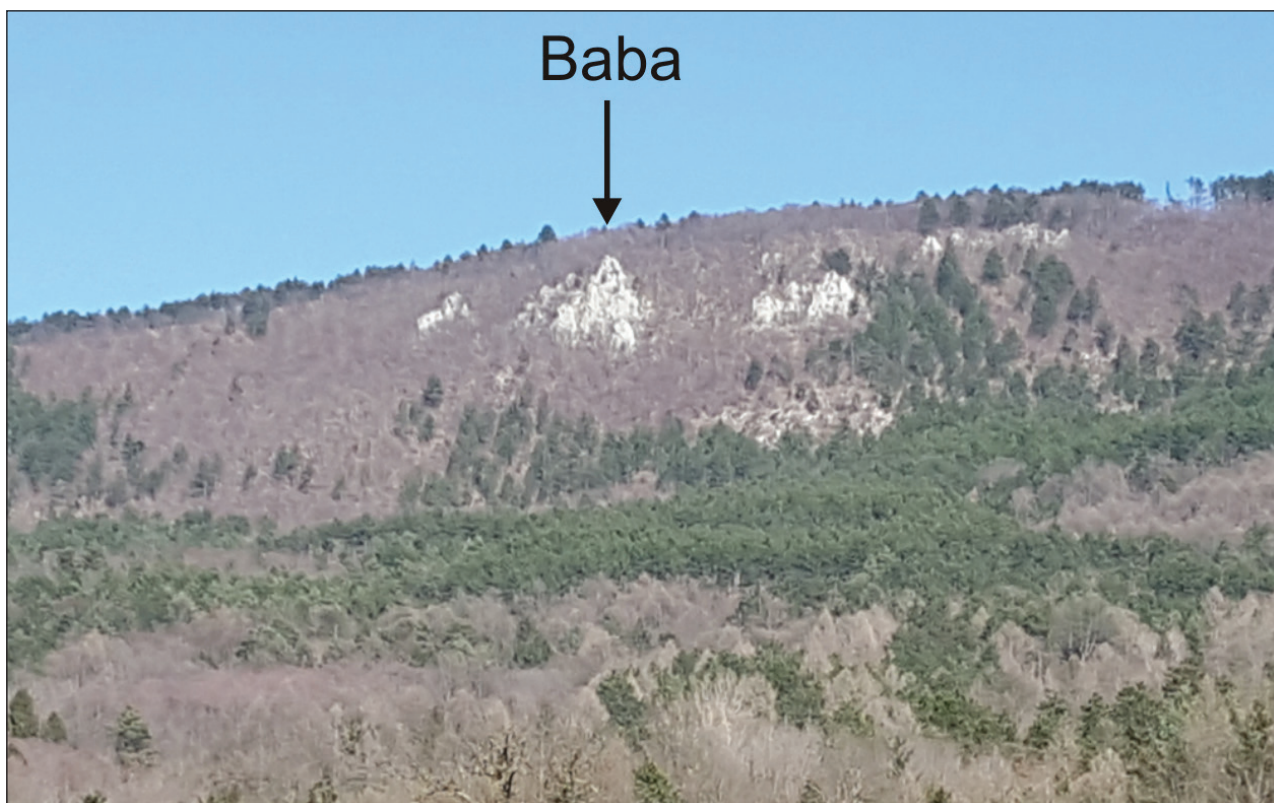
Veličastje polkrožnega slemena in teatra pod njim, ki je očaralo obrednike, je mogoče občutiti z mnogih mest, najlepše z Belih ovc (1008 m). Za ilustracijo je tu prikazan pogled z Male Milanje na polkrožno strmino in robni jarek (sl. 15). Celotni teater je mogoče zajeti s Škedenca (847 m) na povratnem pobočju plazu, nenaodna perspektiva pa se ponuja z Devina 3. Za razliko od prednikov si danes lahko privoščimo tudi pogled iz zraka (sl. 16). Na letalskem posnetku je viden celotni plaz s kuliso Velikega Snežnika v ozadju in Ilirsko Bistrico na nogi plazu v ospredju. Na sliki so označeni

Slika 13a: Pogled z Devina 1 na vrh Devina 2 preko sedla med Suhim vrhom in Veliko Milanjo (Foto: Ladislav Placer).
Image 13a: View from Devin 1 to the summit of Devin 2 across the saddle separating Suhi vrh and Velika Milanja (Photo: Ladislav Placer).

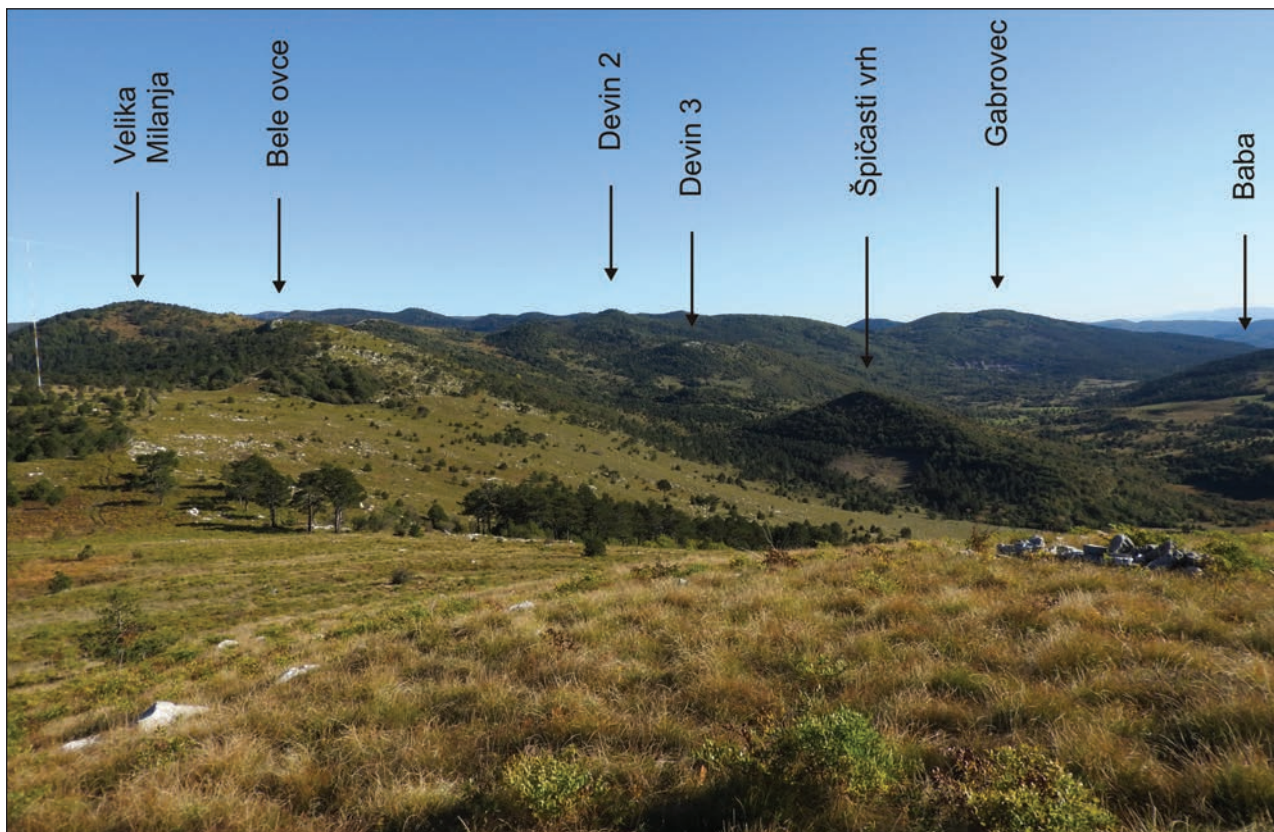
Slika 13b: Približani vrh Devina 2 (Foto: Ladislav Placer).
Image 13b: The summit of Devin 2, close-up view (Photo: Ladislav Placer).

Slika 14a: Baba, piramidasta stena nad naseljem Vrbovo. Približan posnetek (Foto: Ladislav Placer).
Image 14a: Baba, pyramid rock wall above the settlement of Vrbovo. Close-up view (Photo: Ladislav Placer).

Slika 14b: Vrh Babe z druge strani. Križ je urok zoper Babino moč (Foto: Ladislav Placer).
Image 14b: The top of Baba on the other hand. The cross a spell against Baba's power (Photo: Ladislav Placer).

Slika 15: Pogled z Male Milanje na polkrožno sleme. V ospredju je pobočje Volovje rebri in Belih ovc, nato vrhovi Velika Milanja, Devin 2, Devin 3, Gabrovec in Baba. Pod slemenom sta robni jarek in povratno pobočje (Foto: Gregor Kovačič).

Image 15: View of the semicircular ridge from Mala Milanja. The slopes of Volovja reber and Bele ovce are in the foreground, the peaks of Velika Milanja, Devin 2, Devin 3, Gabrovec and Baba behind them, the margin trough and reverse surface are below the crown (Photo: Gregor Kovačič).

vrhovi z mitičnimi imeni. Pogledu iz letala je podoben pogled s Karlovice (772 m) tik nad Pregarjami, le da je vertikalni zorni kot tu ožji. Tega so si obredniki lahko privoščili.

POIZKUS INTERPRETACIJE

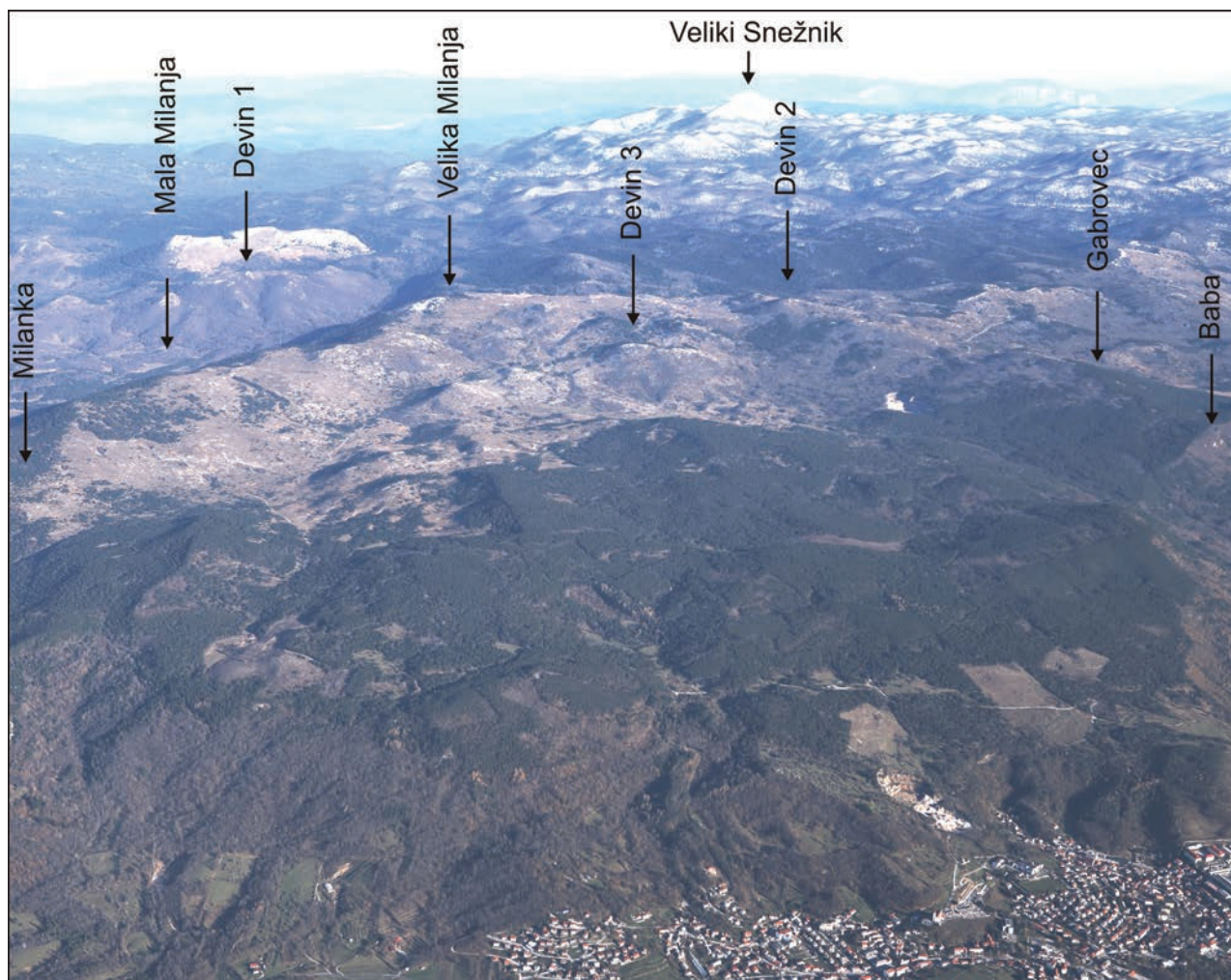
Mihajlov (2002) in Šmitek (2004) ugotavljata, da je slovanska mitična pokrajina vezana predvsem na tri božanstva: Peruna, Velesa in Mokoš, zato si je pri iskanju rešitve za vprašanje pomena Milanje v slovanski mitologiji, potrebno postaviti tri vprašanja: **A.** ali so na tem prostoru toponimi, ki bi nakazovali čaščenje Peruna, Velesa in Mokoši, **B.** koga predstavlja Milanja in **C.** ali je imelo polkrožno sleme velikega fosilnega plazule vlogo nenavadne naravne kulise ali tudi simbolni pomen.

A. Današnji toponimi in tisti v franciscejskem katastru ne povedo ničesar o navzočnosti Velesa, morda Peruna v podobi Suhega vrha (1171 m) (Hrobat Virloget, 2014), vse pa kaže, da so bili Devini obre-

dna mesta namenjena čaščenju božanstva v podobi Milanje (Velike Milanje). To posredno pritrjuje mnenju Pleterskega (2014), da skupno nastopanje Mokoši, Velesa in Peruna nima splošne veljave. V tem primeru gre najverjetneje za Mokoš.

B. Da se v Milanji (Veliki Milanji) skriva Mokoš kažejo tri značilnosti; žensko ime Milanja, bližina vode in toponim Volovja reber. Mokoš je med drugim povezana z vodo, pastirji in živino. Severno pobočje Velike Milanje je prepredeno z erozijskimi grapami, zaradi česar pravijo domačini temu predelu Žlebovi. Tu so tudi izviri, med katerimi je pomembnejši Podluknja. Ob večjih deževjih se vse vode iz doline med Devinom 1 in Veliko Milanjo zberejo v močan hudournik Jamce, ki teče mimo Koritnic in poplavi kraško polje med Koritnicami, Bačem in Knežakom. Takrat se napolnijo tudi tamkajšnja presihajoča jezera (Kovačič & Habič, 2005; Kovačič, 2017; Stepišnik, 2017).

Na pomembnejši izvir med Veliko Milanjo in Devinom 1 kažejo tudi imena ledin iz franciscejskega katastra »pod Bolum« (Pod Bolunom), »Konc pod

Slika 16: Letalski posnetek ilirskobistriškega fosilnega plazju. V osredju je na nogi plazju mesto Ilirska Bistrica (Foto: Matevž Lenarčič).

Image 16: Aerial view of the Ilirska Bistrica fossil landslide. The town of Ilirska Bistrica lies at the foot of the landslide (Photo: Matevž Lenarčič).

Bolunam« (Konec pod Bolunom) in »nad Ballun« (Nad Bolunom). Domneva temelji na mnenju Skoka, ki izvaja ime naselja Boljunec/Bolunc iz latinskega glagola *bullire* v pomenu vreti (Merku, 2006). Gre torej za ledine nad in pod izviro (vrelom, vrelcem). Po prostorski legi naštetih ledin izgleda, da je šlo za izvir v dnu doline, ki pa je ležal više od današnjega, ki je viden na sl. 2 in sl. 4.

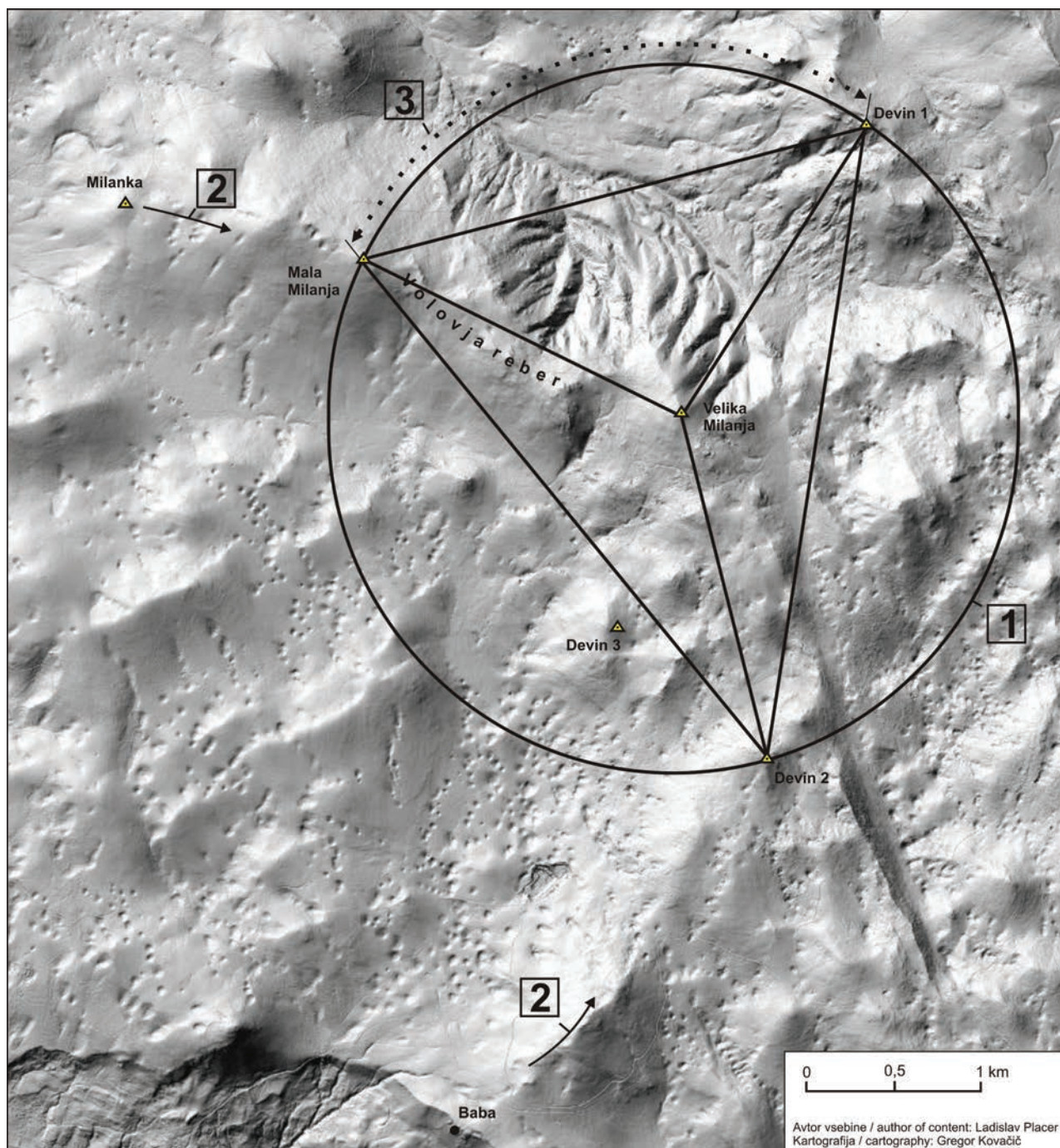
K ideji, da Velika Milanja simbolizira Mokoš, pripomore tudi mnenje o povezanosti Babe in Mokoši (Hrobat Virloget, 2014), kar Babo na polkrožnem slemenu tudi vsebinsko povezuje s čaščenjem Mokoši.

C. Na polkrožnem slemenu ležijo tri od štirih točk (vrhov) obrednega poligona Milanje ter Milanka in Baba izven poligona. V širšem pasu je tu še Devin 3. Polkrožno sleme s polkrožnim pobočjem potemtakem ni moglo imeti le vloge neobičajne naravne kulise v

obliki naravnega teatra, temveč je najverjetneje simboliziralo polmesec.

Ime Milanja izhaja iz besede »mil« v današnjem pomenu *drag*, *ljub*, v prvotnem *usmiljen* (Keber, 1988). Milanja torej pomeni **usmiljena boginja Mokoš**. Zelo verjetno so toponim izbrali v času pokristjanjevanja in tako prikrili pogansko religiozno prakso. Obredni poligon Milanje je torej posvečen Mokoši, zato ga je smiselno imenovati **obredni poligon Mokoši**. Tudi ime Milanka izvajamo iz besede »mil«, zato je tudi v vsebinskem smislu povezana z Milanjo.

Geometrijska konstrukcija na sl. 17 ponuja poizkus razlage simbolnega pomena obrednega poligona Mokoši. Velika Milanja (Mokoš) leži v središču kroga in na simetrali včrtanega enakokrakega obodnega trikotnika Mala Milanja – Devin 1 – Devin 2. Vrh tega trikotnika oklepa kot, ki je vsota dveh obrednih

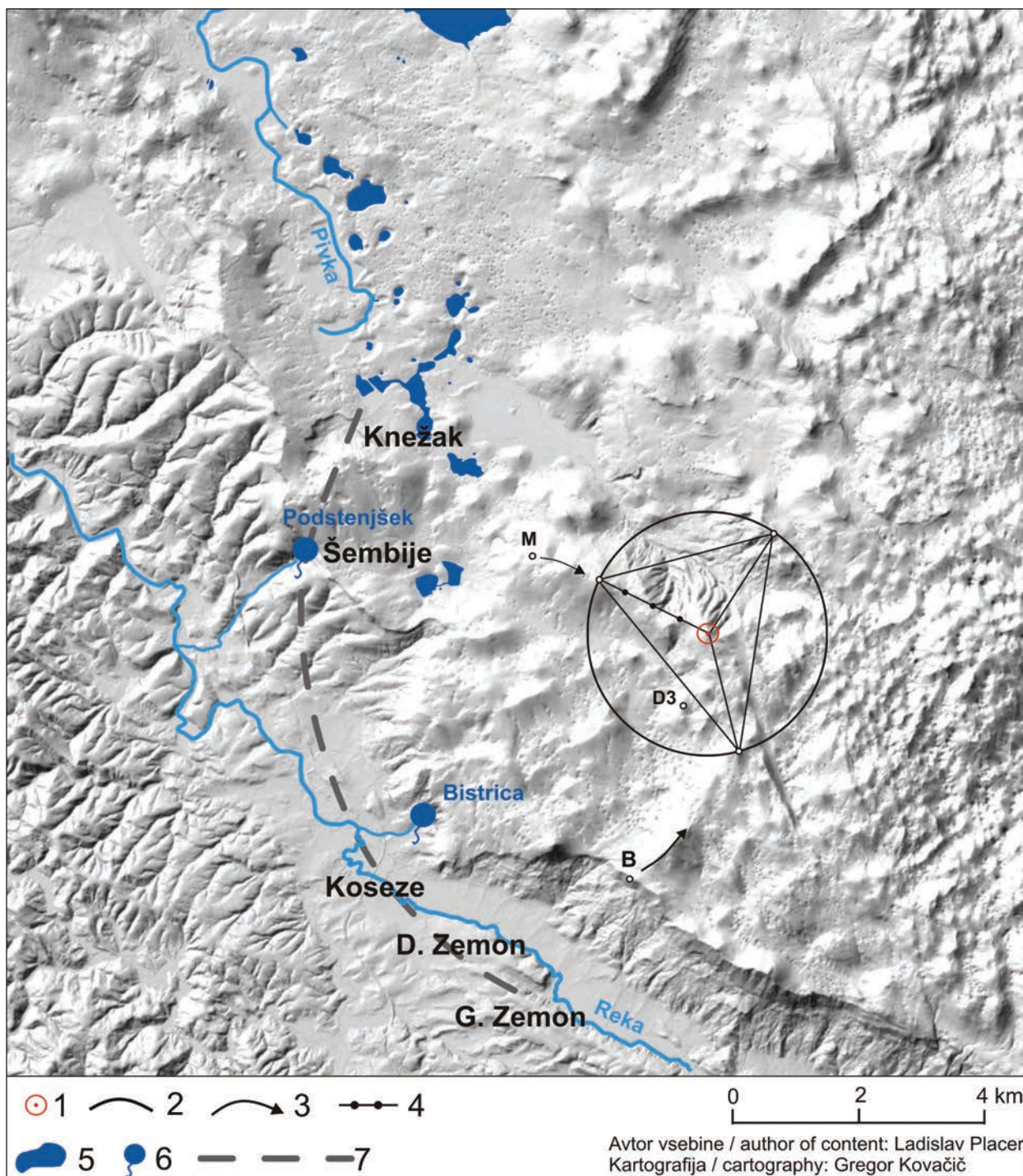

Slika 17: »Sončev krog« in »Mesečev polkrog« (polmesec) (Digitalna osnova Atlas okolja, Slovenija) (Legenda: 1. »Sončev krog«, 2. »Mesečev polkrog«, 3. navidezno nihanje sonca).

Image 17: »Sun Circle« and »Moon Semicircle« (Moon crescent) (Digital background Atlas okolja, Slovenija) (Legend: 1. »Sun Circle«, 2. »Moon Semicircle«, 3. apparent oscillation of the sun).

kotov $25^\circ + 22,5^\circ$, Mokoš torej simbolno leži v legi enakonočja in nadzira navidezno pot sonca. Ta je simbolično nakazana s segmentom kroga med Malo Milanjo in Devinom 1 (sl. 17, 3). Ne glede na to ali so krog okoli Velike Milanje (Mokoši) tako ime-

novali obredniki ali ne, ga iz praktičnih razlogov imenujemo »Sončev krog« (sl. 17, 1). Koledarsko časovno razsežnost dajeta obrednemu poligonu Mokoši dolžini obeh krakov včrtanega obodnega trikotnika, ki sta dolgi približno 3600 m (3626 m,

Slika 18: Usmiljena boginja Mokoš, ki skrbi za vodo, živino in verjetno tudi sonce. Morda bdi tudi nad osrednjimi naselji knežje oblasti. Presihajoča jezera povzeta po Kovačič & Habič (2005, sl. 1), izviri po Atlasu Slovenije (Digitalna osnova Atlas okolja, Slovenija) (Legenda: 1. Mokoš (Velika Milanja), 2. »Sončev krog«, 3. »Mesečev polkrog«, 4. Volovja reber, 5. presihajoče jezero, 6. kraški izvir, 7. polkrožni pas naselij, M – Milanka, D3 – Devin 3, B – Baba).
Image 18: Mokosh, Goddess of Compassion that cared for water, cattle and probably also the Sun. She may also have watched over the central settlement of princely authority. The intermittent lakes are taken from Kovačič & Habič (2005, Fig. 1), the springs from Atlas Slovenije (Digital background Atlas okolja, Slovenija) (Legend: 1. Mokosh (Velika Milanja), 2. "Sun circle", 3. "Moon Semicircle", 4. Volovja reber, 5. intermittent karst lake, 6. karst spring, 7. semicircular belt of settlement, M – Milanka, D3 – Devin 3, B – Baba).

3595 m) in predstavljata desetkratni mnogokratnik zaokroženega števila dni v letu ($360 \times 10 = 3600$). Pleterski (2020) opozarja na dolžino 180 dni, ki naj bi pomenila zaokroženo polovico leta.

Mala Milanja, Velika Milanja in Devin 2 ležijo na polkrožnem slemenu, ki ponazarja polmesec. Med Malo in Veliko Milanjo leži Volovja reber, vol pa je lunarna žival, ki označuje vso živino in je simbol življenjske moči in dobrote. Zaradi tega je smiselno imenovati celotno polkrožno sleme, od Milanke do Babe, »Mesečev polkrog« (sl. 17, 2). Ta je tako kot »Sončev krog« le delovni termin. K temu spada tudi polkrožno pobočje na katerem stoji Devin 3.

Mokoš je ambivalentna (Ovsec, 1991; Šmitek, 2004), povezana je s solarnim in lunarnim svetom. To simbolno potrjuje lega Mokoši (Velike Milanje) v središču »Sončevega kroga« in na »Mesečevem polkrogu«.

Milanka in Baba spadata v krog čaščenja Mokoši, ležita na »Mesečevem polkrogu« vendar izven njenega obrednega poligona. Njena vloga ni jasna. Povsem jasna ni tudi vloga dvojice Velika in Mala Milanja; v tem trenutku je še najbolj verjetna domneva, da je s tem simbolno poudarjena njena ambivalentnost. Na to kaže tudi skupni termin Milanja za Malo in Veliko Milanjo ter Volovjo reber. Po Pleterskem (2020) bi tudi lahko sklepali, da sta Milanka in Baba poletni in zimski vidik istega ženskega božanstva, torej Mokoši, ter da »Mesečev polkrog« prikazuje mitične spremembe v letu. Nekoliko bolj otipljiva je vloga Devinov, ki kaže na veliko verjetnost Tillejeve interpretacije, saj je iz njihove razporeditve v prostoru mogoče sklepati, da so na Devinu 1 in Devinu 2 izvajali obrede čaščenja in darovanja v čast Mokoši, predvsem njeni solarni naravi, medtem ko so na Devinu 3 verjetno častili njeno lunarno nravo. Devin 3 leži namreč v jedru »Mesečevega polkroga«, z njegovega vrha je prečudovit pogled na obe krili polkrožnega pobočja. Na žalost zahodno stran danes delno zastirajo krošnje dreves. V zvezi z darovanjem bi bilo smiselno izvesti nekaj orientacijskih arheoloških sondiranj v sedimentih pod prepadnimi stenami ali strmimi pobočji Devinov, če so bili med darovi tudi votivni predmeti, npr. iz žgane gline ali kovine, bi bili njihovi deli lahko še ohranjeni.

Na sl. 18 je obredni poligon Mokoši s »Sončevim krogom« in »Mesečevim polkrogom« postavljen v širši prostor. Tu se Mokoš kaže v povsem določni vlogi, od voda varuje izvire v Žlebovih in Pivška presihajoča jezera ter izvire Podstenjška in Bistrice. Mokoš skrbi za živino, ki je vir preživetja in jo simbolizira Volovja reber. Sonce daje smisel vsemu, Mokoš simbolno skrbi, da se vrača kot nihalo v ravnotežno lego enakonočja. Ambivalentna Mokoš skrbi za nastajanje in ohranjanje življenja. Mokoš je znamenje pomena ženskega načela v slovanskem duhovnem in družbenem življenju.

Povezava Mokoši z gibanjem Sonca je neobičajna, vendar je neobičajno tudi polkrožno sleme in dvojni obredni kot $25^\circ + 22,5^\circ$ z Veliko Milanjo na simetrali. O tem bo potrebna še temeljita razprava. Vloga Mokoši je v tem primeru širša, kot jo je mogoče razbrati iz ostankov njenega čaščenja, ki sta jih zbrala Radenković & Fičor (2013) in iz razprav o njeni vlogi na območju vzhodnih Alp (npr. Češarek et al., 2016). Vse kaže, da so v Milanji pod njenim okriljem skrite tudi vsebine, ki so nasledek nekega starejšega kulta in so ga Slovani priključili kultu Mokoši. Na to kaže tudi vključitev Babe.

ZGODOVINSKI OKVIR

Le nekaj kilometrov od obrednega poligona Mokoši ležijo vasi Knežak, Šembije in Zemon (Gornji in Dolnji) (sl. 2, sl. 18). Ime naselja Knežak izhaja po Snoju (2009) iz osnove knez v pomenu kralj, vodja plemena, po Skoku (1972) glavar plemena, posvetni ali svečeniški glavar. Na knezovo prisotnost kažeta tudi ledinski imeni Kneški dol pri Koritnicah in Knežji dol pri Podgrajah. Kneški dol posredno preko Knežaka (Knežak, kneški), Knežji dol pa verjetno neposredno. Šembije se po Snoju (2009) izvaja iz Šentvid, ta pa lahko iz slovanskega Svetovid. Sedlo na slemenu med dolinama Pivke in Reke je imelo vedno strateški pomen, zaradi česar je moral na njem stati izvidnik božanskih sposobnosti. Zemon izhaja iz izraza za slovansko utrdbo iz zemlje (Bezljaj et al., 2005), podobni toponimi se pojavljajo tudi drugod pri južnih Slovanih. K primarnim slovanskim naseljem bi lahko prišeli tudi Koseze, če bi bilo nedvoumno dokazano, da ne gre tu za poznejšo naselitev, kosezi so med vzhodnoalpskimi Slovani pripadali privilegiranimu sloju in v zgodnjem fevdalnem obdobju obdržali status med svobodnjaki in plemiči. Etimologija besede kosez ni jasna (Bezljaj, 1982). Pred seboj imamo torej vzorec organizacije središča zgodnesrednjeveške slovanske kneževine, če bi bila prisotnost kosezov na Bistriškem primarna, bi lahko trdili, da je bila del vzhodnoalpskega kroga (Štih, 2001). O sledovih slovanskih kneževin v Vzhodnih Alpah je pisal Pleterski (2002).

Z obrambnega vidika je pomembna lega Knežaka kot sedeža knežje oblasti na višje ležeči geomorfološki polici, medtem ko je bila obramba nameščena v dolini Reke. Šembije na robu so imele verjetno izvidniško vlogo. Nevarnost je prihajala s strani Istre. K obrambnemu sistemu središča kneževine gresta po vsej verjetnosti tudi naselji Obrov in Ostrožno Brdo, katerih etimologija izhaja po Snoju (2009) iz slovanske vojaške obrambne terminologije, Ostrožno Brdo iz besede ostrog v pomenu okop, nasip, utrdba, Obrov iz besede obrov v pomenu okop.

Obredni poligon tako blizu upravnega središča knežje oblasti, govori o dveh vidikih Mokošine priso-

tnosti, prvi je povezan z njenim kultom, drugi pa se dotika vloge njenega kulta pri upravnih zadevah kneževine in političnih odločitvah. Knežak, Šembije, oba Zemoni in pogojno Koseze ležijo na krožnem loku, ki ima središče na Veliki Milanji in polmer dolg okoli 6,5 km (sl. 18). Naselja sledijo stvarni geomorfologiji, zato ne gre za načrtovano razporeditev, vendar obstaja velika verjetnost, da je ravno to dejstvo vzbujalo pri častilcih naravnih kultov vero v božansko prisotnost in vodilo načrtovalce pri izbiri upravnega središča kne-

ževine. Častilci naravnih kultov niso prirejali naravnih danosti, temveč so jim le sledili in skušali razumeti njihovo sporočilo ter vplivati na odločitve božanstva.

ZAHVALA

Za tehnično pomoč in strokovne korekcije se zahvaljujem Bistričanu, geografu in izr. prof. dr. Gregorju Kovačiču, ki je pripomogel, da je članek pridobil na pričevalnosti.

CULTURAL AND HISTORICAL SIGNIFICANCE OF THE MILANJA (SLOVENIA)

Ladislav PLACER

Pod akacijami 13, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: ladislav.placer@telemach.net

SUMMARY

At the town of Ilirska Bistrica in Slovenia, in the hinterland of Istria, a large rotational landslide occurred at the end of the Pliocene (Img. 1, Img. 2, Img. 3) (Placer & Jamšek, 2012). It has a semicircular crown with a semicircular body below it measuring some 5 km in diameter. In the Early Middle Ages, the Slavs established a mythical landscape dedicated to the goddess Mokosh around the semicircular crown. This landscape involves the peaks of Velika Milanja, Mala Milanja, Milanka and two hills named Devin (Devin 2, Devin 3), while another Devin 1 lies outside the landslide area. The semicircular ridge also includes a rocky pyramid named Baba, the special significance of which is a continuation of the pre-Slavic cult that the Slavs incorporated into their own mythical world (Img. 4) (Hrobat Virloget, 2012, 2014). In Slavic lands, Devin is the geographic names for numerous elevations, which have one geomorphological feature in common: they share one gentle and one steep or precipitous slope (Img. 5, Img. 6, Img. 7, Img. 8, Img. 9, Img. 11). According to Tille, Devin is a place of worshipping cults of nature (Šmitek, 2006). As for Baba, Hrobat Virloget (2014) notes that the Slavs ascribed certain traits to her similar to those of Mokosh and hence included Baba into the goddess' circle of mythical objects (Img. 14a, Img. 14b). The mythical landscape of Mokosh is composed of two elements. One is the ritual polygon of Mokosh consisting of three peaks on the semicircular ridge and Devin 1 outside it (Img. 11). The other is the semicircular ridge itself with the semicircular body below it (Img. 17). The ritual polygon of Mokosh is determined so that a circle may be drawn around Velika Milanja that crosses all other three points of the polygon. These three points form an isosceles triangle, the sides of which make up an angle that is the sum of two ritual angles ($23.5^\circ \pm 1.5^\circ \times 2$). The two angles together symbolize the annual movement of the Sun (Img. 12). Velika Milanja (Mokosh) lies on the axis of symmetry and balances the oscillation of the Sun between the summer and the winter solstice (Img. 17, 3). The circle with Mokosh in the centre is called the "Solar Circle". The semicircular crown with the semicircular slope below it symbolises a crescent, hence it is called the "Moon Crescent" (Img. 15, Img. 16, Img. 17). Mokosh is, among others, the protectress of water, cattle and shepherds; she is ambivalent and belongs to both the lunar and the solar sphere. Her ambivalence is reflected in the geometry of the mythical landscape, with Mokosh (Velika Milanja) lying in the centre of the "Solar Circle" and on the "Moon Crescent" (Img. 17). Mokosh's lunar character is underscored by a slope on the semicircular ridge called Volovja reber ('ox rib' in translation); ox is an important lunar animal. Milanka and Baba also lie on the "Moon Crescent", though their role in the mythical landscape dedicated to Mokosh remains unexplained. The broader significance of the mythical landscape of Mokosh is illustrated in Img. 18. She cared for the sources of life (water and cattle, apparently also the Sun), but also watched over the settlements that formed the centre of administration: Knežak as the seat of the prince, and Zemono as evidence of fortified posts. All this reveals an example of how the centre of an early medieval Slavic principality.

Keywords: geomorphology, Slavic mythical landscape, worship of the Slavic goddess Mokosh, Slavic tribal community, religious and administrative centre of the principality, hinterland of Istria (peninsula), Ilirska Bistrica city

VIRI IN LITERATURA

- Bezljaj, F. (1982):** Etimološki slovar slovenskega jezika, K – O. Ljubljana, SAZU.
- Bezljaj, F., Snoj, M. & M. Furlan (2005):** Etimološki slovar slovenskega jezika, Š – Ž. Ljubljana, SAZU.
- Češarek, D., Dular, A., Petrovič, M. & P. Jamnik (2016):** Mala gora pri Ribnici – mitološko izročilo v prostoru. *STUDIA MYTHOLOGICA SLAVICA*, XIX, 125–168.
- Mapire – Historical Maps.** Dostopno na: <http://mapire.eu/en/> (zadnji pristop: 30. 6. 2020).
- Habsburg Empire – First Military Survey (1763–1787).** Dostopno na: <http://mapire.eu/en/> (zadnji pristop: 30. 6. 2020).
- Habsburg Empire – Second Military Survey (1829–1835).** <http://mapire.eu/en/> (zadnji pristop: 30. 6. 2020).
- Habsburg Empire – Third Military Survey (1869–1887).** 1:75.000, <http://mapire.eu/en/> (zadnji pristop: 30. 6. 2020).
- Habsburg Empire – Cadastral Maps (XIX. century).** <http://mapire.eu/en/> (zadnji pristop: 30. 6. 2020).
- Hrobat Virloget, K. (2012):** »Poljubiti Babo«. O slovanskem in predslovanskem mitskem liku. *Keria: Studia Latina et Graeca*, 14, 1, 67–81.
- Hrobat Virloget, K. (2014):** Deva, Baba in Triglav v mitskem izročilu in pokrajini. *Sodobnost*, 78, 1-2, 98–117.
- Keber, J. (1988):** Leksikon imen. Izvor imen na Slovenskem. Celje, Mohorjeva družba.
- Kelemina, J. (1997):** Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva z mitološkim uvodom. Ljubljana, Založništvo Humar.
- Kovačič, G. & Š. Habič (2005):** Kraška presihajoča jezera Pivke (JZ Slovenija) ob visokih vodah novembra 2000 = Intermittent karst lakes of Pivka basin (SW Slovenia) during high waters in November 2000. *Acta Carsologica*, 34/3, 5, 619–649.
- Kovačič, G. (2017):** Poplavi v Zgornji Pivki v letu 2014. V: ZORN, M. et al. (ur.): Trajnostni razvoj mest in naravne nesreče. Ljubljana, 165–175.
- Merku, P. (2006):** Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu. Ljubljana, ZRC SAZU.
- Mihajlov, N. (2002):** *Mythologia Slovenica*. Poskus rekonstrukcije slovenskega poganskega izročila. Trst, Mladika.
- Ovsec, D. J. (1991):** Slovanska mitologija in verovanja. Ljubljana, Domus.
- Placer, L. & P. Jamšek (2011):** Ilirskobistriški fosilni plaz – mesto na plazu = The Ilirska Bistrica fossil landslide – The town on the landslide. *Geologija* 54, 2, 223–228.
- Pleterski, A. (1996):** Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih. *Zgodovinski časopis* 50, 2, 163–185.
- Pleterski, A. (2002):** Sledovi slovanskih kneževin v Vzhodnih Alpah. Arheološke in mitološke strukture. Ljubljana, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU.
- Pleterski, A. (2014):** Kulturni genom. Ljubljana, *Studia Mythologica Slavica – Suplementa*, Suplementum 10.
- Pleterski, A. (2020):** Mitična pokrajina. Preizkus njenega obstoja z napovedanim modelom na primeru Bleda = A mythical landscape. Test of its existence with predictive models for the Bled case. V: Štular, B. (ur.): Srednjeveški blejski otok v arheoloških virih = In Medieval archeology of Bled island. Ljubljana, ZRC SAZU, *Opera Instituti archeologici Sloveniae* 42, 235–277.
- Radenković, L. & V. Fičor (2013):** Slovanska boginja Mokoš. *Sodobnost*, 77, 11, 1590–1602.
- Skok, P. (1972):** Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knjiga druga K – poni. Zagreb, JAZU.
- Snoj, M. (2009):** Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen. Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Stepišnik, U. (2017):** Dinarski kras: plitvi kras Zgoranje Pivke. Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Šmitek, Z. (2004):** Mitološko izročilo Slovencev. Svetinje preteklosti. Ljubljana, Študentska založba.
- Štih, P. (2001):** Ozemlje Slovenije v zgodnjem srednjem veku: osnovne poteze zgodovinskega razvoja od začetka 6. do konca 9. stoletja. Ljubljana, Filozofska fakulteta.